

بررسی جرم سایبری «پورنوگرافی» با تاکید بر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

یوسف نورائی^۱، نعمت نوری^۲

^۱ استادیار و عضو هیات علمی گروه حقوق دانشگاه شمال

^۲ قاضی دادگستری و دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و حقوق جزا دانشگاه شمال

نام و نشانی ایمیل نویسنده مسئول:

نعمت نوری

dr.yoosofnoorai@gmail.com

چکیده

پورنوگرافی نمایش تصویری یا کلامی رفتارهای جنسی است که با هدف ارضای خواسته‌های جنسی دیگران تعریف می‌شود. این گونه مطالب و تصاویر که در پی تحریک جنسی دیگران عرضه می‌گردد، معمولاً به ارضای غیرطبیعی جنسی مراجعه‌کنندگان آن می‌انجامد. این انحراف اخلاقی در بسیاری از کشورهای جهان به عنوان یک جرم مورد شناسایی قرار گرفته و دولت‌ها به صورت جدی به مقابله به این پدیده می‌پردازند. در ایران نیز با توجه به فحواي مفاد قانون مجازات اسلامی، پورنوگرافی به عنوان یکی از جرائم سایبری مد نظر قانون‌گذار واقع شده و برای آن مجازات منظور گردیده است. در این مقاله به بررسی مفهوم و ابعاد مختلف جرم پورنوگرافی پرداخته و جایگاه و مجازات آن با توجه به قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی: اینترنت، سایبر، جرم، پورنوگرافی

مقدمه

پورنوگرافی یا اعتیاد جنسی یکی از رایج و پر جاذبه ترین بخش اینترنت برای نوجوانان و جوانان میباشد. تعدد شبکه های پورنوگرافی، عضویت رایگان، مشاهده و ایجاد ارتباط از طریق کامپیوتر در هر نقطه، زمان و مکان این موقعیت را بوجود می آورد تا قشر جوان بتواند به موضوعاتی دسترسی داشته باشد که در اجتماع و محیط های خانوادگی تقریباً امری غیر ممکن و ناپسند می باشد. این موضوع علی رغم ظاهر آن که تصور می شود تنها یک کنجکاو محض است و در هر زمان که بخواهیم می توان از آن دست کشید است، متأسفانه اشتباهی است آسیب زا، چرا که مشاهده فیلم و یا مجلات پورنوگراف (مشاهده فیلم های شهوت آمیز که در آن به دفعات آمیزش جنسی بین یک و یا چندین زوج از دوجنس مخالف و یا هم جنس می باشد که دارای درجات و سطوح مختلف می باشد) و تداوم بخشی عاملی است که فرد در آن به تدریج غرق می شود و هیچ راه بازگشتی در آن نیست. همچنین مشاهده و تداوم بخشی در این رابطه باعث تخریب و صدمه ذهنی می گردد. مطابق یکی از بررسی های به عمل آمده در این زمینه، مشاهده فیلم های پورنوگرافی تاثیری همچون کوکائین بر ذهن دارد.

پورنوگرافی سطح و اهمیت رابطه جنسی بین زوجین که به عنوان وجهی از عشق و ابراز عواطف محبت آمیز به صورتی کاملاً اخلاق مدارانه بین زن و مرد روی می دهد را به عملی کاملاً حیوانی تنزل می دهد که می تواند هرگونه گرایش حتی خشونت آمیز و ضد انسانی را شامل باشد. در واقع پورنوگرافی یک تفسیر و تعبیر ضد انسانی از یک واقعیت زیبا و مهم وجود انسان است که در آن روابط انحرافی هیجان انگیز و مطلوب جلوه داده می شود و بر کامجویی شخصی بدون در نظر گرفتن حرمت افراد دیگر تأکید شده و زن و مرد و کودک به صورت اشیایی برای لذت جنسی معرفی می شود.

استفاده مکرر از محنویان هرزه پردازی قابلیت احساس لذت در زندگی عادی زناشویی را از بین می برد و به تدریج منجر به کشیده شدن فرد به سوی محصولات حاوی اعمال خشونت آمیز و غیر انسانی جنسی می شود که در نهایت به انحراف جنسی و ارتکاب جرایم سکسی همچون تجاوز به عنف و تجاوز به کودکان می انجامد. با رسیدن فرد به این درجه احتمال گرایش به هرگونه انحراف جنسی وجود دارد و دیگر برگشتن از این گرایش ها گاهی حتی با به وجود آمدن "احساس گناه سنگین" در فرد نیز غیر ممکن می شود. با توجه به اثرات و تبعاتی که این جرم بر پیکیه های جوامع، خصوصاً جوامع دینی وارد می کند در این تحقیق ضمن بررسی مفهوم و ابعاد مختلف جرم پورنوگرافی، به تحلیل و ارزیابی جایگاه آن در قانون مجازات اسلامی پرداخته و آثار و تبعات این جرم و همچنین راهکارهای پیشگیری و مقابله ی با آن مورد تحلیل و ارزیابی قرار می گیرد.

هدف کلی از این پژوهش ماهیت شناسی جرم پورنوگرافی در اینترنت و فضای سایبر می باشد. همچنین این تحقیق دارای اهداف جزئی نیز می باشد که عبارتند از:

الف- بررسی پیامدهای اجتماعی پورنوگرافی در اینترنت. ب- بررسی عناصر قانونی جرم پورنوگرافی.

ج- ارائه راهکارهایی برای مقابله و پیشگیری از جرم پورنوگرافی.

این پژوهش از نوع مطالعات توصیفی-تحلیلی است و با بهره گیری از روش کتابخانه ای و اینترنتی انجام شده است. ابتدا با مراجعه به پایگاه اینترنتی منابع فارسی مربوط به جرائم الکترونیکی و تأثیر آن بر نظم اجتماعی جمع آوری و سپس در مرحله بعدی مقالات و کتاب هایی با این موضوع گردآوری و فیش برداری شده است. در گردآوری اطلاعات، استفاده از منابع دست اول و مقالات چاپ شده در مجلات علمی-پژوهشی و تازه ترین کتاب ها مد نظر بوده است. استفاده از منابع اینترنتی دارای درجات و اعتبار علمی هم در فرایند جمع آوری داده ها و فیش برداری مورد توجه قرار گرفته و سپس داده ها دسته بندی شده است.

۲- ضرورت و اهمیت پژوهش:

پیشرفت تکنولوژی لزوم توجه جدی به فضاهای دردسترس انسانها را صدچندان نموده. چراکه محدودیتهای زمانی و مکانی برانترقال اطلاعات کنار گذاشته شده و همانگونه که علم با سرعت در حال گسترش می باشد ارزشهای فرهنگی از جامعه ای به جامعه دیگر با همان سرعت در حال انتقال و درونی شدن می باشند. ناگفته پیداست که ارزشهای حاکم برهرجامعه از بایدها ونبایدهای حاکم بر همان جامعه ریشه می گیرند وچه بسا رفتاری که دریک جامعه ارزش تلقی می گردد درجامعه ای دیگر بعنوان ضدارزش مطرح است. ازاینروی ناهنجاری وکجروی تلقی می شود. اگرچه پورنوگرافی دربساری از جوامع بعنوان یک بی هنجاری تلقی می گردد، اما همچنان از برخی مصادیق آن بعضاً تحت عنوان آثارهنری و سایتهای آموزشی کاربرد دارد. هرزه گردی در اینترنت را گرچه نمی توان پدیده ای منحصر به ایران دانست اما باید نسبت به افزایش نگران کننده گرایش به آن حساس بود. زنگ خطر زمانی به صدا در می آید که با افزایش میزان سن هرزه گرد ها مواجه می شویم و نتایج تلخ آن را در زندگی اجتماعی افراد ملاحظه می کنیم.

امروزه فیسبوک، اینستاگرام، چت روم ها و تالارهای گفتگو، رسانه‌های مجازی چون تلگرام، وایبر، واتس آپ و... زمینه مساعدی را برای گرایش افراد به استفاده و نمایش تصاویر محرک جنسی بوجود آورده است و به نظر می رسد که صرف پرداختن آماری به این معضل به خودی خود نمی تواند راه حل این مشکل باشد. صرفنظر از جهانی بودن این معضل باید گفت که ضروری است این گونه گرایش ها در ایران با توجه به غلبه نگاه های ارزشی محدود یا ساماندهی شوند. اگرچه برخورد حذفی می تواند در کوتاه مدت پاسخگوی این هزر هگردی ها و تولد قارچ گونه این گونه فضاها باشد اما تولید و انتشار سایتها، رسانه‌ها و چت رومهایی با محتوای مفید بی تردید بهترین راه حل برای ایجاد فضای سالم اینترنتی است مضاف بر اینکه نباید فراموش کرد که راه اندازی سایت ها و رسانه‌های مجازی متعدد و به روز مبتذل در یک برنامه هماهنگ شده در دستور کار تیمهای تبلیغاتی مخالف می باشد. بنابراین شناخت ابعاد و عوارض آن برنامه ریزان اجتماعی را در کنترل و کاهش پیامدها براقشار مختلف جامعه کمک می نماید.

۳- ویژگی های اینترنت:

اینترنت رسانه ای است که تمام اطلاعات در آن قابل تبدیل به کدهای یک و صفر است رسانه های گوناگون ظرفیت همگرایی در اینترنت را دارند. اینترنت مثل رسانه های پیشین نگران تولید و توزیع پیام نیست. بلکه دغدغه آن پردازش، مبادله و ذخیره اطلاعات است. انتقال پیام ها از طریق اینترنت نیازمند تخصص و یا روال اداری (چنانکه در رسانه های قبل بود) نیست، کنترل ناچیز است و تعامل همه با همه در دریافت، تغییر و توزیع همزمان کالاهای فرهنگی در محدوده جهانی در جریان است. اینترنت برای نویسندگان فرصت های بیشتری فراهم آورده است (مثل وبلاگ) بطوریکه نقش ناشران دچار ابهام گردیده است. (مک کوایل، ۱۳۸۵: ۱۳۶)

امروزه اینترنت یکی از رسانه ها و ابزارهای ارتباطی دیجیتال در مقیاس جهانی است که امکان تبادل اطلاعات را بین کاربران در سراسر جهان فراهم می کند و به دلیل ویژگی هایی همچون تعاملی بودن^۱، همزمانی ارتباط، فراگیر بودن و متمرکز نبودن از رسانه های سنتی نظیر مطبوعات و رادیو و تلویزیون متمایز می شود. (میناوند، ۱۳۸۵: ۱۲۱)

اینترنت همچنین، به دلیل برخورداری از ویژگی هایی نظیر: بی مکانی، فرازمانی، عدم محدودیت به قوانین مدنی متکی بر دولت-ملت ها، قابل دسترس بودن به طور همزمان، برخورداری از فضاهای فرهنگی، اعتقادی، اقتصادی و سیاسی جدید و خصوصاً داشتن پویایی و آزادی عمل کاربران در استفاده از آن، توانسته است روزه روز مخاطبان بیشتری را به خود جذب کند و هر یک از این مخاطبان متناسب با ویژگی های فردی و اجتماعی خود، استفاده های خاصی از این رسانه جدید می کنند و تحت تأثیر آن قرار می گیرند. امروزه فناوری اطلاعات و ارتباطات^۲ در همه جا وجود دارد و روند دیجیتالی سازی در حال رشد است (گرکی، ۱۳۸۹: ۱۳-۱۵)

امروزه اینترنت بر زندگی افراد تأثیر می گذارد و نه تنها ظرفیت افراد برای تجربه ی وقایع دوردست را افزایش می دهد، بلکه برای مشارکت آنان در خلق تجربه های خود راه های جدیدی را نیز می گشاید و از آنجایی که استفاده کنندگان از اینترنت بیشتر جوانان می باشد پس نمی توان منکر نقش عظیم این رسانه بر روابط اجتماعی و فرهنگی در بین جوانان شد. (اسلوین، ۱۳۸۰: ۳۰)

بدیهی است که بیشتر روابطی که در فضای مجازی شکل گرفته در فضای فیزیکی تداوم یافته است و منجر به پیدایش فرم های جدیدی از جامعه می شود این روند با ترکیبی از تعاملات آنلاین و آفلاین مشخص و قابل توصیف است. علاوه بر این تعاملات آنلاین شکاف های ارتباطات رو در رو را افزایش می دهد و تمایل به برقراری روابط و ارتباطات غیر محلی را بواسطه ی ماشینها، تلفن ها و شبکه های کامپیوتری بیشتر می کند (فاضلی، ۱۳۸۸: ۷۳)

۴- مفهوم شبکه های اجتماعی

شبکه های اجتماعی نسل جدیدی از وبسایت های اینترنتی مبتنی بر تکنولوژی وب هستند (برادلی فلین، ۲۰۰۹: ۳)

سایت های شبکه های اجتماعی، به کاربران عضو امکان می دهند یک پروفایل (حساب کاربری شخصی) بسازند، لیستی از دیگر کاربران داشته باشند و با آنها ارتباط دوسویه برقرار کنند (هایس، ۲۰۰۹: ۱۰)

پروفایل، یک حساب شخصی است که به صاحب حساب امکان می دهد تا اطلاعات، عکس و ویدیو درباره خودش یا دیگران را پست کند. پیوندها و روابط بین کاربران در این فضای مجازی می تواند بر حسب فراوانی، شدت و نوع متفاوت باشد (واسرمن و فاوست، ۱۹۹۷)

۱. interactivity

۲. information and communication technology (ICT)

سایبر:

سایبر (cyber) واژه‌ای است برگرفته از لغت «KUBERNETS» به معنای سکاندار یا راهنما و نخستین کسی که واژه فضای سایبر را به کار برد، ویلیام گیتسون نویسنده داستان‌های علمی-تخیلی، در کتاب نورومنس (neuromancer) بود. فضای سایبر یا فضای مجازی (Cyber Spase) در تعریف برخی نویسندگان عبارت است از: «مجموعه‌ای از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق رایانه و وسائل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی است». البته شاید بهتر باشد آن را چنین تعریف کنیم: «محیط الکترونیکی واقعی است که ارتباطات انسانی به شیوه‌ای سریع، فراتر از مرزهای جغرافیایی و با ابزار خاص خود؛ در آن، زنده و مستقیم روی می‌دهد». قید «واقعی»، مانع از این است که تصور شود مجازی بودن این فضا به معنای غیر واقعی بودن آن است؛ چرا که در این فضا نیز همان ویژگی‌های تعاملات انسانی در دنیای خارج همچون مسئولیت وجود دارد. ضمن اینکه فضای سایبر در واقع یک «محیط» است که ارتباطات در آن انجام می‌شود؛ نه صرف مجموعه‌ای از ارتباطات. از سوی دیگر، این ارتباطات گرچه ممکن است در همه حال بر خط (On Line) نباشد، ولی زنده و واقعی و مستقیم است. از این رو، تأثیر و تأثر بالایی در این روابط رخ می‌دهد.

ویژگی‌های فضای سایبر

الف- جهانی و فرامرزی بودن: از ویژگی‌های منحصر به فردی که فضای سایبر را از دیگر رسانه‌ها ممتاز می‌سازد، جهانی بودن آن است. هر فردی در هر نقطه از جهان می‌تواند از طریق آن به آسانی، به جدیدترین اطلاعات دست یابد.

مرزهای جغرافیایی تا کنون نتوانسته از گسترش روزافزون فضای سایبر جلوگیری کند. از این رو، هر نوع فیلتر و مرزبندی در برابر آن بسیار دشوار می‌نماید.

ب- دستیابی آسان به آخرین اطلاعات: چنانچه بخواهید به آخرین مقاله، کتاب و یا خبری که در زمینه تخصصی، در سطح جهان منتشر شده، دست یابید، ساده‌ترین و سریع‌ترین راه، استفاده از فضای سایبر است.

ج- جذابیت و تنوع: رسانه‌ها از فیلم، عکس، متن و یا هر هنر دیگری برای جذاب کردن خویش به کار می‌گیرند و این ابزارها در فضای سایبر قابل دستیابی است؛ به ویژه آن‌گاه که هیچ نظارت و فیلتری توان محدود کردنش را نداشته باشد. از ویژگی‌های منحصر به فردی که در تنوع و جذابیت فضای سایبر تأثیر بسزایی دارد، مشتری محوری محض است. در متون نوشتاری ارتباطی تنگاتنگ میان خوانندگان و نویسندگان وجود دارد که خواننده به راحتی می‌تواند نظر خود را با شخص نویسنده در میان بگذارد. از سوی دیگر، امکان نظر سنجی و ارزیابی در این فضا بسیار آسان تر و روزآمد تر است و این توانایی را به داده پردازان، فروشندگان و عرضه کنندگان محصولات اینترنتی می‌دهد که از آخرین خواسته‌های مشتریان و مخاطبان خود مطلع گردند.

د- آزادی اطلاعات و ارتباطات: معنای واقعی آزادی اطلاعات، در فضای سایبر محقق شده است. از این رو، شما هر نوع اطلاعاتی را که بخواهید - اعم از فرهنگی، سیاسی و اقتصادی - بدون محدودیت‌های حاکم بر دیگر رسانه‌ها، در فضای سایبر قابل دسترسی است.

آزادی ارتباطی نیز از ویژگی‌های دیگر فضای مجازی است که در دیگر وسایل ارتباطی تا این حد قابل دستیابی نیست. (راودراد، ۱۳۸۴)

با این که اینترنت و فضای مجازی فرصت‌های بی‌سابقه‌ای برای جوانان ایرانی مهیا کرده است، آسیب‌شناسی اینترنت برای جوانان ایرانی کمتر مورد توجه بوده است. نگرانی راجع به جوانان و تغییرات فرهنگی عمری به درازای تاریخ بشر دارد. هنجار گریزی جوانان همیشه مسئله‌ی مهم در سطح جوامع بوده است یکی از مهم‌ترین این هنجار گریزی‌ها که در جوامع شرقی اهمیت بیشتری داشته رابطه با جنس مخالف است. جوامع سنتی برای چنین روابطی چارچوب خاصی داشته‌اند. نکته‌ای که در باب روابط اینترنتی یا چنانکه باومن می‌نامد عشق سیال مطرح است، بی‌سابقه بودن امکان چنین روابطی است. هرچند مجازی‌گرایی پدیده‌ای زولانی در تاریخ بشر است اما ظهور جهان مجازی در جهان واقعی پدیده‌ای نوین و متعلق به دهه‌ی ۱۹۷۰ به این سو است.

۵- جرایم سایبری

برخی از آسیب‌های فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، تحت عنوان جرایم سایبری شناخته می‌شوند، در هر کشوری برای این نوع جرایم قوانین و مجازات خاصی در نظر گرفته می‌شود و برخی قوانین نیز جنبه بین‌المللی دارد. یک تعریف عمومی، جرم سایبری را به عنوان «هرگونه فعالیتی که در آن رایانه‌ها یا شبکه‌ها، ابزار، هدف یا مکانی برای فعالیت تبهکاری هستند» توصیف می‌کند (گرکی، ۱۳۸۹: ۱۸)

جرم سایبری اغلب دارای بعد بین‌المللی است. پست‌های الکترونیکی با محتوای غیرقانونی اغلب از میان تعدادی کشور حین انتقال از فرستنده به گیرنده عبور می‌کنند یا محتوای غیرقانونی خارج از کشور ذخیره می‌شود. سرقت هویت آنلاین و به دست آوردن اعتبارنامه فرد دیگر و یا اطلاعات شخصی از طریق اینترنت با نیت کلاهبرداری و استفاده دوباره از آن برای اهداف تبهکارانه از مهمترین تهدیدها در شبکه‌های اجتماعی است. برخی از نمونه‌های جرایم رایانه‌ای که در این شبکه‌ها در حجم وسیعی انجام می‌شوند عبارتند از: کلاهبرداری آنلاین، انتشار عکس‌های خصوصی افراد و هک، دسترسی غیرقانونی، تداخل در اطلاعات، تخلف از کپی رایت و انتشار عکس

های مستهجن. بر اساس آمارها، بیشترین تخلفات کپی رایت شامل؛ مبادله آهنگ، فایل ها و نرم افزارهای تحت پوشش کپی رایت در سیستم های به اشتراک گذاری فایل که در شبکه های اجتماعی نیز وجود دارد رخ می دهد، به طوری که حدود ۳۰ درصد از کاربران موسیقی یا فایل هایی را در روش به اشتراک گذاری دائلود کرده اند. روش های اشتراک گذاری می توانند برای مبادله هرگونه اطلاعات رایانه ای شامل موسیقی، فیلم و نرم افزار مورد استفاده قرار گیرند، حدود یک سوم همه فایل های دائلود شده از سیستم اشتراک فایل نیز مطالب مستهجن بوده اند. از آنجا که در سیستم های نسل دوم اشتراک فایل در شبکه های اجتماعی، عمل سرور به کاربران سپرده شده است، جلوگیری از تخلفات کپی رایت را مشکل می کند (همان، ۸۹)

یکی دیگر از آسیب های شبکه های اجتماعی، شکل گیری روابط مجازی و آسیب های ناشی از آن برای جامعه می باشد، به نحوی که امروزه شاهد ظهور گروه های خرده فرهنگی ایرانی در اینترنت هستیم که بدون داشتن ارتباط چهره به چهره، جماعت اینترنتی تشکیل می دهند. دایره این گروه ها بسیار گسترده بوده و طیفی از موضوعات اخلاقی تا هرزه نامه ها، مطالب مستهجن، نگرش های مذهبی، غیرمذهبی و ضدمذهبی، ورزشی، سیاسی و ... را در بر می گیرد (منتظر قائم و شاقاسمی، ۱۳۸۸: ۱۳۰)

در موارد زیادی محتوای پیام ها و فایل هایی که از طریق شبکه های اجتماعی مبادله می شود بر خلاف ارزش ها و هنجارهای جامعه می باشد، و بر اساس قانون مدنی و قانون جرایم رایانه ای، انتشار، توزیع و معامله محتوای خلاف عفت عمومی (مبتذل و مستهجن) " (بند ۲ ماده ۶ ق.م و ماده ۱۴ ج.ر) جرم محسوب می شود و مجازاتی برای آن تعیین شده است.

۶- پورنوگرافی و تاثیر آن بر روابط زوجین:

پورنوگرافی (Pornography) از کلمات یونانی (Porno) و graphi (نویسنده) گرفته شده و در لغت به معنای هرزه نگاری درج مواد مستهجن است (پورنو: فاحشه؛ گرافی: انگاشتن- فاحشه نگاری). در فرهنگ جدید آکسفورد، پورنوگرافی به این صورت تعریف شده است: «مواد و موضوعات شامل توصیف صریح یا نمایش ارگان های جنسی یا فعالیت به منظور تحریک مشابه، غیر از احساسات زیبا شناختی یا عواطف». پورنوگرافی یا هرزه نگاری به کتابها، نشریات و فیلم ها و ... گفته می شود که بدون داشتن ارزش هنری صرفا به شرح و یا نمایش اعمال جنسی و یا افراد برهنه به گونه های می پردازند که موجب تحریک جنسی شوند. (فرهنگ آکسفورد، ذیل واژه)

ر تعریف مشابه دیگری، پورنوگرافی یا هرزه نگاری به کتابها، نشریات و فیلم ها و ... گفته می شود که بدون داشتن ارزش هنری صرفا به شرح و یا نمایش اعمال جنسی و یا افراد برهنه به گونه های می پردازند که موجب تحریک جنسی شوند. بسیاری از مردم پورنوگرافی را قبیح و نامطلوب می دانند. (بازرمن، ۲۰۰۶)

در چند دهه اخیر، با گسترش فرهنگی که موضوعات جنسی را تابو نمی داند، صنعتی برحول تولید و مصرف محتوای پورنوگرافی ایجاد شده است. گسترش و بهبود رسانه های صوتی و تصویری و اینترنت نیز در شکوفایی این صنعت نقش مهمی داشته است. البته کشورهای مختلف قوانین متفاوتی برای سامان دادن به این صنعت دارند.

رابطه جرم با انتشار این نوع مطالب این است که غالباً بنا به آزادی بی حد و حصر در غرب و آنچه آن را جریان آزاد اطلاعات میدانند، سائتها به راحتی به پخش این نوع مسائل مبادرت می ورزند به گونه ای که بیشتر محتوای مجرمانه از این طریق منتشر میشود انتقال تصاویر و اطلاعات از طریق شبکه های اطلاع رسانی مرز جغرافیایی نمی شناسد. بر این اساس بطور آشکار حاکمیت ملی کشورهایی که خواهان بعضی مطالب ارسالی نیستند نقض میشود به عنوان مثال انتقال تصاویر و اطلاعات غیر قانونی فرامرزی همچنان به عنوان یکی از مشکلات لاینحل اینترنت باقی مانده است. انتشار برخی اطلاعات و تصاویر ممکن است در کشوری غیر قانونی محسوب شود، ولی در کشور دیگر قانونی باشد. در این صورت حتی اگر ناشر آن نیز مشخص شود، امکان تعقیب قانونی وی در فراسوی مرزها بدون موافقت مراجع قانونی کشور محل اقامت ناشر وجود ندارد.

۷- پورنوگرافی، جرم یا کج رفتاری؟

به نظر می رسد ارائه تعریفی از کج روی با استفاده از تئوری های کلاسیک جامعه شناسی، نمی تواند کج رویهای اینترنتی و انحرافات در فضای سایبر را توضیح دهد. و به طور مجزا نیز هنوز نظریه پردازی برای تبیین کج رفتاری در فضای مجازی صورت نگرفته است و یا در صورت وجود نویسنده از آن بی اطلاع است.

همانطور که در تعریف کج رفتاری آمده است: «کج رفتاری هر نوع رفتاری است که با هنجارها یا مقررات گروه همخوانی نداشته باشد.» (صدیق سروستانی، ۱۳۸۳)

نظریات دورکیم در این مورد بسیار راهگشاست. دورکیم براین عقیده است که کجرفتاری هرچند در همه جوامع اتفاق می افتد؛ شکل مدرن آن خاص جامعه مدون بانسجام ارگانیکی است که عمدتاً در قالب حالت آنومی به عنوان یک بیماری مدرن ظاهر می شود یعنی رشد سریع اقتصاد مدرن بدون رشد نیروهای تنظیم کننده آن واقع شده است. (ممتاز، ۱۳۸۱: ۵۲)

دورکیم معتقد بود که کجرفتاری در جامعه مدرن در ارتباط با تقسیم کار قرار دارد، اگر جامع های تقسیم کار نرمال داشته باشد، یعنی همه افراد در شرایط مساوی بتوانند استعدادهای خود را پرورش دهند و شغلی متناسب با آن به دست آورند، ارقام کجرفتاری کاهش خواهد یافت و در واقع محدود به نوع کجرو انقلابی خواهد شد. (همان، ۱۳۸۱: ۵۹)

به نظر دورکیم تبهکاری اجتناب ناپذیر است زیرا تمام اعضای جامعه نمی توانند بر اساس احساسات جمعی، ارزشهای مشترک و اعتقادات جامعه رفتارکنند. تبهکاری نه تنها اجتناب ناپذیر است بلکه می تواند کارکردی هم باشد. اواستدلال می کند که تبهکاری فقط زمانی بدون کارکرد می شود که میزان آن بطور غیر عادی افزایش یابد. (هارالامبوس، ۱۳۷۰: ۲۶)

یکی از معانی ضمنی نظریه بی هنجاری دورکیم آن است که آرزوهای نامحدود فشارهایی بر فرد وارد می کند تا به انحراف از هنجارهای اجتماعی دست یازند. (سلیمی ودلاوری، ۱۳۸۰: ۴۳۰)

رابرت مرتن (Robert merton) با بسط مفهوم آنومی دورکیم آن را برای تبیین رفتار انحرافی به کار گرفت. او مانند دورکیم از دیدگاه کارکردگرایی می نگرد و انحراف را نتیجه عدم تعادل در نظام اجتماعی می داند. مرتن نابسامانی را به عدم تعادل بین اهداف تأیید شده اجتماعی و وسایل مورد تأیید برای نیل به آنها نسبت می دهد. (رابرتسون، ۱۳۷۴: ۲۷۲).

از دیدگاه مرتن علت جرم در درون افراد که اشتباهات سیری ناپذیرشان باید به وسیله کنترل های قوی هنجاری محافظت شود وجود ندارد بلکه در تناقضات ساختار اجتماعی - فرهنگی است.

با بررسی دانشمندان رفتارشناسی، در می یابیم که هیچکدام از آنان تعریف روشنی از کجرفتاری ارائه نداده اند بلکه بیشتر به عوامل پیدایش و آثار آن اشاره داشته اند. بنابراین تا تعریف مشخص و جامعی از هنجارها در فضای مجازی ارائه نشود نمی توان کجروی از این هنجارها را توضیح داد. گاهی رفتارهایی در فضای مجازی کجروی و انحراف نامیده می شوند که توافقی بر سر اینکه ذاتاً کجروی هستند یا خیر وجود ندارد و گاهی این رفتارها جزو ویژگیهای جوامع مجازی هستند.

مخالفت با پورنوگرافی به طور کلی از دو منبع سرچشمه می گیرد: اعتقادات دینی و اعتقادات فمینیستی. که این مخالفتها بعضاً شکل قانون در کشورهای مختلف می گیرند. یکی از موارد مطرح شده در این مخالفتها امکان اعتیاد به پورنوگرافی می باشد.

هرزه نگاری در بسیاری از کشورها از جمله ایران ممنوع است. همچنین هرزه نگاری کودکان به موجب پروتکل کنوانسیون حقوق کودک منع شده است و بسیاری از کشورها از جمله ایران به این پروتکل پیوسته اند.

با رجوع به آیات قرآن کریم می توان نهی از افشای فحشاء بی عفتی را فهمید البته در قرآن غالباً از کلمه ی فحشاء برای عملی که مخل عفت و شرف انسان است به کار رفته است هرچند گاهی در معنای وسیع آن هم بکار رفته است مانند:

«الذین یجتنبون کبائر الاثم والفواحش...» (شوری/۳۷)

در مورد شأن نزول آیه، قضیه ی افک و تهمت به یکی از همسران پیامبر بیان شده و بسیاری از علماء هم از این آیه در مورد حرمت بهتان و غیبت استفاده کرده اند به خاطر اینکه ائمه در مواردی برای حرمت غیبت و کشف اسرار دیگران به این آیه استناد کرده اند ولی با این حال اگر چه این آیه در مورد افک نازل شده باشد ولی معنای عام دارد و میتوان معنای عام آن را لحاظ کرد، چنانچه بسیاری از فقها و مفسرین چنین کرده اند؛ چون که مورد مخصص نیست. (طیب، ۱۳۷۸: ۵۰۶)

لذا اشاعه ی فحشا صرفاً به ترویج تهمت به مسلمان مومن نیست بلکه تهمت و یا غیبت از موارد و مصادیق اشاعه ی فحشاء است و هر عملی را که کمک به انتشار فساد و فحشا میکند، شامل میشود. (مکارم شیرازی، بی تا: ۵۰)

روایاتی که می توان با آن نهی از افشای فحشاء را استنباط کرد بسیار زیاد می باشد که به مواردی از آنها اشاره خواهیم کرد

«عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابی عمیر عن اسماعیل بن عمار عن اسحاق بن عمار عن ابی عبدالله قال: قال رسول الله «من أذاع فاحشه کان کمتبئها و...» (کلینی، ۱۰۴۷: ۳۵۶)

هر کس گناه و زشتی را اشاعه دهد مانند کسی است که آن را خودش انجام داده است.

«عن رسول الله فی حدیث قال من سمع فاحشه فأفشاها کان کمن أتاها- ومن سمع خیراً فأفشاها کان کمن عمله»؛

هر کس در مورد فاحشه و گناهی شنید و آن را فاش ساخت مانند کسی است که آن را انجام داده و هر کس خیر و نیکی شنید و آن را افشاء کرد مانند کسی است که آن نیکی را انجام داده است. (رازی، ۱۳۹۲: ۲۹۶)

۸- ارکان جرم پورنوگرافی:

الف- رکن قانونی

درمورد عنصر قانونی پورنوگرافی در محیط سایبر قبل از تصویب کنوانسیون جرایم محیط سایبر مقرر ای وجود نداشت، اما باتصویب این کنوانسیون در سال ۲۰۰۱، ماده نهم به جرایم مرتبط با هرزه نگاری کودکان اختصاص یافت، اما درمورد پورنوگرافی بزرگ سالان سند بین المللی وجود ندارد.

ماده ۹: تولید، پخش یا انتشار، ارائه و در دسترس قرار دادن هرزه نگاری کودکان به قصد انتشار از طریق سیستم رایانه ای؛ باید جرم انگاری شود. (بیگی، ۱۳۸۴: ۲۳۵-۲۴۰)

در قوانین موجود در ایران واژه ای به نام پورنوگرافی رایانه ای یا سایبری وجود ندارد، اما در قانون مجازات اسلامی جدید و در فصل چهارم قانون جرائم رایانه ای «جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی» مواد ۱۴، ۱۵ مشخص می شود که براساس آنها پورنوگرافی در ایران جرم است.

ب- رکن مادی

ساخت و ایجاد سایتهای با محتویات مستهجن نظیر عمل آمیزش جنسی، از طریق سیستم رایانه بصورت واقعی و یا بصورت مونتاژ شده و همچنین انتشار عکسها و فیلمهای مستهجن جهت تحریک و منافی عفت در اینترنت و تولید سی دی های با محتویات هرزه نگاری و پورنوگرافی در فضای سایبر و فروش آنها از طریق اینترنت و لینک آدرس آنها در سایتهای دیگر، و ایجاد سایتهای جهت ثبت نام از افراد در توریستهای جنسی، همگی عنصر مادی جرایم محتوا می باشند که از طریق سایتهای، پست الکترونیکی توسط رایانه و اینترنت قابل تحقق است.

ج- رکن معنوی

جرایم موضوع این دوماه از جرایم عمدی و مطلق است در نتیجه نیاز به سوء نیت خاص ندارد و صرف عمد مرتکب در ارتکاب رفتارهای مطرح شده کفایت می کند.

بر اساس قانون مجازات اسلامی ایران و قانون جرائم رایانه ای، هرزه نگاری یا پورنوگرافی یکی از جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی است که در حقیقت جرمی است که مربوط به محتوا است و جرم های مرتبط با محتوا را نمی توان جرم های جنسی دانست. زیرا در فضای مجازی جرم جنسی انجام نمی پذیرد، بلکه عنوان مجرمانه مربوط به انتشار و ارائه محتویات مربوط به اعمال و جرایم جنسی نظیر همین پورنوگرافی است که در فضای مجازی تحقق می یابد، که عمدتاً به قصد تحریک جنسی ارائه می شود.

یکی از عوامل اصلی وقوع جرم زنا، همجنس بازی، مساحقه و قوادی، به هیجان آمدن شهوت مجرمین است که در اثر ترویج مطالب مستهجن در اینترنت افزایش خواهد یافت. متأسفانه به دلیل تجاری شدن مسائل جنسی و به وجود آمدن هرزه نگاری ها در سطح گسترده؛ یکی از بلاهایی که دامن گیر کاربران اینترنتی شده است، دریافت پیام های ناخواسته الکترونیکی مستهجن است، که در آلوده کردن جامعه، به ویژه خانواده و زنان و مردان دارای خانواده نیز تأثیر داشته است، محتویات مستهجن، از قبیل نمایش اندام جنسی زن و مرد یا نمایش آمیزش یا عمل جنسی صریح انسان، یا انسان با حیوان است.

آثار و پیامدهای جرم پورنوگرافی:

اولین آسیب این است که با استثمار جنسی از طریق جرم پورنوگرافی، حقوق انسانی بزه دیده، پایمال می شود. دومین آسیب تبدیل جنسیت مخصوصاً جنس زن به کالا جهت فروش به هر مردی، و استفاده تبلیغاتی از آنها، نجابت روحی و پاکی جسمانی او را که جزء حقوق پایه هوانسانی است، از بین می برد و باعث می شود وی خود را شخصی که به چارچوب و حریم خانواده و همسر خیانت کرده است تلقی کند و دچار بحران های رفتاری و روحی فراوانی شود.

فشار و سوءاستفاده جنسی از طریق پورنوگرافی تأثیر دیگری است که آنها را از حق امنیت و آرامش روحی و روانی، محروم می کند و در نهایت زوجین در رابطه با نقش ها و وظایف خانوادگی خود دچار بحران شده و رابطه ای با همسر به عنوان شریک عرفی و قانونی عاطفی، جنسی و اجتماعی مورد خدشه قرار می گیرد.

تأثیر عمده و وسیع پورنوگرافی در روابط زوجین، فاصله گرفتن از شریک جنسی شرعی و قانونی است. نتایج تحقیقات نشان می دهد تمامی افرادی که در زمینه اعتیاد به سکس فعالیت می کنند، به افزایش قابل توجه شمار معتادان به سکس اینترنتی در سال گذشته اذعان دارند. به طور نمونه، مواردی را شاهد هستیم که افرادی به دلیل اعتیاد به سکس اینترنتی، کار، فرصت شغلی، یا زندگی زناشویی خود را به مخاطره انداخته اند. دکتر (جنیفر اشنایدر) از طریق مطالعه ای که بر روی ۹۱ زن که شوهرانشان به این اعتیاد دچار شده اند انجام داد، پی برد که آنها همگی احساس می کنند که به آنها خیانت شده و ایشان آسیب دیده و طرد شده اند. این گروه، در مقایسه وضعیت خود با سایر زنان، وضعیت خود را بسیار نامطلوب ترمی دانستند. ۶۸ درصد آنان اعلام کردند که شوهرانشان جهت انجام سکس با ایشان بی علاقه شده اند. ۲/۳۲ درصد از آنها، علت جدا شدن از همسرانشان را اینترنت می دانستند. هرزه نگاری اینترنتی، تحت عنوان اعتیاد، می تواند تشدید یابد. این احتمال وجود دارد که اعتیاد به سکس منجر به بروز سایر اشکال بیماری های جنسی شود. در برخی موارد، به همراه سایر

آسیب ها، اعتیاد به سکس می تواند منجر به آزار جنسی شود. در اینجا به راحتی می تواند پیامدهای وخیم فیزیکی و حقوقی علیه افراد معتاد و سایرین را پیش بینی نمود. (مارک، ۱۳۸۲: ش ۹)

از سوئی دیگر به نظر می رسد عادت پیدا کردن به استفاده از تصاویر محرک جنسی در جامعه می تواند در ابتدا حس رضایتمندی از رابطه جنسی با همسر را کاهش داده و نهایتاً تمایل فرد به انجام کارهای خشن تر را افزایش دهد. درحقیقت می توان گفت رابطه مستقیمی بین پورنوگرافی یا هرزه نگاری با خشونت جنسی و آزار جنسی بین زوجین در جامعه برقرار می شود. یعنی با افزایش پورنوگرافی به مراتب خشونت جنسی و آزار جنسی نیز افزایش پیدا می کند. بنابراین می توان افزایش خشونت جنسی و آزار جنسی در جامعه و همچنین اشاعه فحشا و افشای حریم پنهانی زوجین و استثمار جنسی از صاحبان تصویر از آسیبهای وارده بر جامعه و خانواده ها و روابط خصوصی بین آنها دانست.

به طور کلی آثار و پیامدهای پورنوگرافی را میتوان در این موارد خلاصه کرد:

۱. افزایش سطح توقعات جنسی که یکی از تشدیدکننده های تنوع طلبی است.
۲. اتکای بیش از حد به لذت بصری که موجب اختلال در رابطه با همسر شده و همچنین یکی از دلایل افزایش رابطه مقعدی است.

۳. تجربه ی مکرر ارضاء ناقص جنسی که یکی از ریشه های تنوع طلبی است.

۴. عدم برقراری رابطه عاطفی و ایجاد اختلال در روابط عاطفی بعد از ازدواج.

۵. افزایش خطا در لذت جویی جنسی در اثر راحت طلبی های مغز در مورد به خاطر سپاری تصاویر سکسی.

۶. گرایش به خلاف جنسی و ماندگاری بر این گرایش.

۷. سرآغاز و مقدمه ی سایر انحرافات جنسی در صورت بهره برداری از داستانها، فیلم ها و تصاویر سکسی.

۹- راههای پیشگیری و مقابله با جرم پورنوگرافی :

۱ - وابستگی (attachment) اگر فردی به هنجارهای اجتماعی و تمایلات و انتظارات دیگران اهمیت ندهد. یعنی نسبت به نظریات و عقاید آنها ب متفاوت باشد در آن صورت پیوند او با جامعه ضعیف بوده و خود را آزاد می بیند که مرتکب انحراف شود. مبنای اصلی درونی کردن هنجارها، وابستگی به دیگران است. وابستگی به دیگران بعد جامعه شناختی وجدان در روانشناسی است. تعلق خاطر داشتن نسبت به دیگران و نهادها در جامعه یکی از شیوه هایی است که فرد خود را از طریق آن به جامعه پیوند م یزند. ضعف چنین پیوندهایی موجب می شود که فرد خود را در ارتکاب جرم آزاد ببیند.

۲ - تعهد (commitment) ؛ کسانی که زمان، انرژی و کوشش خود را صرف امور مرسوم مانند تحصیل، کسب شغل، کسب شهرت و منزلت و پس انداز می کنند و به فعالیت های متداول زندگی روزمره متعهدند برای حفظ موقعیت خود از ارتکاب به کجروی می پرهیزند.

۳ - مشغولیت (involvement) ؛ بیشتر افراد در طول زندگی خود زمان و انرژی محدودی دارند درگیری در امور زندگی روزمره وقت و انرژی نیاز دارد و خود باعث محدود شدن رفتار م یگردد افراد بیکار و ولگرد وقت بیشتری برای هنجارشکنی دارند.

۴ - اعتقاد (belief) ؛ اعتقاد افراد به اعتبار اخلاقی نظام هنجارهای اجتماعی و رعایت قوانین نیز موجب احساس وظیفه اخلاقی نسبت به دیگران می شود وضع چنین اعتقادی راه را برای کجروی هموار می کند. (هیرشی، ۱۹۶۹: ۱۶)

بر اساس نظریه کنترل اگر بخواهیم از تمایلات جرم و بزهکاری جلوگیری شود باید همه مردم کنترل شوند. از این دیدگاه رفتار انحرافی عمومی و جهان شمول است و آن نتیجه کارکرد ضعیف مکانیزمهای کنترل اجتماعی است. (ممتاز، ۱۳۸۱: ۱۲۳ - ۱۲۰) و (صدیق سروستانی، ۱۳۸۳: ۲۱)

۵- افزایش روند قانون گذاری و به روز کردن قوانین با واقعیت های فضاهای مجازی، به منظور پیشگیری از وقوع جرائم سایبری و همچنین تنبیه و تنبیه مرتکبین این جرائم.

۱۰- نتیجه گیری

جرائم رایانه‌ای محدوده‌ی وسیعی از جرم‌ها را شامل می‌شود که یا صرفاً در فضای سایبر اتفاق می‌افتد و یا اگر مشابه آن در فضای عادی هم وجود داشته باشد، فضای سایبر ویژگی‌های خاص (گسترده‌گی بدون حد و مرز) برای آن ایجاد کرده که لزوم نگرش جدید در قوانین حقوقی مربوط به آن را سبب می‌شود. شیوع جرائم رایانه‌ای در حوزه‌های مختلف اجتماعی موجب بروز آسیب‌ها و خسارات متعددی در جامعه می‌گردد. از مهمترین آسیب‌های وارد بر فرد و جامعه از بین بردن میانی و اصول اخلاقی و نظام اجتماعی بوده که خسارات زیادی به نظام‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی جامعه وارد می‌آورد. هرچه بیشتر فناوری رایانه‌ای توسعه یابد جرائم رایانه‌ای مرتبط با هنجارشکنی‌های غیراخلاقی نیز توسعه پیدا خواهد نمود و تأثیر منفی بر نظام اجتماعی و بنیادی خانواده‌ها خواهد گذاشت.

با بررسی قانون جرائم رایانه‌ای موجود به نظر می‌رسد قوانینی که بتواند با این جرائم برخورد نماید حداقلی بوده و تنها نیاز امروز را برطرف می‌کند. لذا با پیشرفت این فناوری باید تدابیری اندیشید که مطالعات اخلاقی و حقوقی در این ارتباط نیز متناسب با آن گسترش یابد و دولت‌ها می‌بایستی قوانین خود را با جرائم رایانه‌ای متناسب نمایند. آنچه از ملاحظات اخلاقی، اجتماعی و حقوقی جرائم رایانه‌ای بدست می‌آید این است که باید بر شناخت مسایل اصلی حقوقی و اخلاقی شهروندان در فضای سایبر تأکید کرد و گفت حفظ حقوق معنوی پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای یا حق مالکیت معنوی، ترویج اطلاعات سالم و پاک، اعتمادسازی در محیط سایبر، ایجاد اصل انکارناپذیری و جلوگیری از انتشار غیرمجاز داده‌های متنی، صوتی، تصویری، پورنوگرافی در فضای مجازی و حفظ امنیت داده‌ها و شبکه‌های موردی هستند که در محیط سایبر باید پیاده‌سازی شوند تا اخلاق انسانی و دینی به منظور نظم اجتماعی و عنصری روانی مهم بر افراد، جامعه و حاکمیت تضمین شود.

مسئولیت پذیری دولت در سیاستگذاری علمی، کارشناسانه و همه‌سو نگر و بهره‌گیری از تمام توان علمی کشور، شرط اصلی تحقق بیشترین منافع و کمترین آسیب‌ها از فضای مجازی در ایران است.

برای جلوگیری از اثرات مخرب ارتباط با پایگاه‌های ضد اخلاقی باید به سمتی حرکت کنیم که اولاً در حوزه‌ی قانون‌گذاری و پیشگیری همگام با واقعیت‌های روز پدیده‌ی اینترنت و سایبر حرکت کنیم و ثانیاً با پیشرفت توان سایبری خود، سایت‌ها و رسانه‌های مجازی مفید، و جذاب و سالم تولید کنیم. یعنی هم باید با ساز و کارهای قانونی موارد منفی استفاده از فضاهای مجازی را سد کنیم، یعنی از نفوذ فضاهای مجازی مخرب، به این سو جلوگیری کنیم و هم در حد توان باید در زمینه‌ی فضاهای سایبری مفید و درعین حال جذاب سرمایه‌گذاری کنیم.

منابع و مراجع

۱. اسلوین، جیمز (۱۳۸۰) اینترنت و جامعه، ترجمه عباس گلیگوری، تهران: کتابدار.
۲. بازرمن، ر (۲۰۰۶)، مستهجن نگاری کودکان در اینترنت: اسطوره، حقیقت و نظارت اجتماعی.
۳. بیگی، جمال (۱۳۸۴) بزه دیدگی اطفال در حقوق ایران، چاپ اول، نشر میزان، تهران.
۴. رابرتسون، یان (۱۳۷۴) درآمدی بر جامعه. ترجمه حسن بهروان. تهران: انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ دوم.
۵. رازی، ابی جعفر محمد بن یعقوب ابن اسحاق (۱۴۰۷) اصول کافی، تهران، بازار ساطانی، دارالکتب الاسلامیه.
۶. راودراد، اعظم (۱۳۸۴) مسائل اجتماعی زنان در اینترنت، فصلنامه ارتباطات و فرهنگ، شماره ۳.
۷. سلیمی، علی و دلاوری محمد (۱۳۸۰). (جامعه شناسی کجروی، قم: انتشارات پژوهشکده حوزه ودانشگاه، چاپ اول.
۸. صدیق سروسستانی، رحمت الله (۱۳۸۳) آسیب شناسی اجتماعی. تهران: انتشارات آن. چاپ اول.
۹. صدیق سروسستانی، رحمت الله، (۱۳۸۳)، آسیب شناسی اجتماعی، تهران: آن.
۱۰. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.
۱۱. گرگی، مارکو (۱۳۸۹) جرایم سایبری: راهنمایی برای کشورهای در حال توسعه (ترجمه مرتضی اکبری)، تهران: نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، پلیس امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات (افتا)
۱۲. مارک، لاسر (۱۳۸۲) هرزه نگاری در اینترنت، ماهنامه سیاحت غرب، شماره ۹.
۱۳. مک کوایل، دنیس. (۱۳۸۵). درآمدی بر نظریه ارتباط جمعی (ترجمه پرویز اجلائی). تهران: نشر دفتر مطالعات و توسعه رسانه ها.
۱۴. مکارم شیرازی، (بی تا) تفسیر نمونه، تهران، موسسه تحقیقات و نشر معارف اهل بیت.
۱۵. ممتاز، فریده (۱۳۸۱) انحرافات اجتماعی. نظریه ها و دیدگاه ها. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۶. منتظر قائم، مهدی و شاقاسمی، احسان (۱۳۸۷) اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران: نگاهی فراتحلیلی با تأکید بر جوانان. مجله جامعه شناسی ایران، دوره نهم، شماره ۳ و ۴.
۱۷. میناوند، محمد قلی (۱۳۸۵) اینترنت و توسعه سیاسی: حوزه عمومی در فضای سایبرنتیک، فصلنامه پژوهش علوم سیاسی، شماره ۲.
۱۸. هارالامبوس. ای (۱۳۷۴) تئوریهای انحراف. ترجمه امان الله صفوی. مجله رشد علوم اجتماعی. تهران: دفتر برنامه ریزی وتالیف کتب علوم درسی وزارت آموزش. شماره ۹-۶.
19. Bradley flinn, M. (۲۰۰۹) personal information sharing behaviors of college students via the internet and online social networks: a case study, Doctoral Dissertation, Robert Morris University.
20. Hayes, R. A. (۲۰۰۹) new media, new politics: political learning efficacy and the examination of uses of social network sites for political engagement, Doctoral Dissertation, Michigan State University.
21. Wasserman, S. and Faust, K. (۱۹۹۷) social network analysis: methods and applications, Cambridge: Cambridge University Press